Səməd bəy Mehmandarov: döyüş təcrübəsindən dövlətçilik dərsinə

(əvvəli ötən sayımızda)

1904-cü ildə Rus-Yapon müharibəsi başlanarkən Səməd bəy Mehmandarovun 48 yaşı var idi və o, artıq təcrübəli artilleriya zabiti kimi formalaşmışdı. Həmin il yanvarın 26-na keçən gecə Yaponiya donanmasının Port-Artur limanında yerləşən Rusiya eskadrasına qəfil hücumu ilə müharibə faktiki olaraq başlandı. Hücum zamanı "Retvizan" və "Seşareviç" zirehli gəmiləri, eləcə də "Pallada" kreyseri ağır zədələndi. Ertəsi gün quru qoşunlarının komandanı general-mayor Roman Kondratenkonun əmri ilə Mehmandarov 7-ci Şərqi Sibir atıcı artilleriya divizionunun komandiri təyin olundu. 1904-cü il fevralın 18-də bu təyinat imperator fərmanı ilə rəsmiləşdirildi.

Mehmandarovun hərbi fəaliyyətində Siege of Port Arthur (Port-Arturun mühasirəsi) xüsusi yer tutur. Qalanın quru müdafiə xətti üç əsas cəbhəyə bölünmüşdü və artilleriya atəşinin mərkəzləşdirilmiş qaydada idarə olunması üçün hər istiqamət üzrə ayrıca artilleriya rəisləri təyin edilmişdi. Polkovnik Mehmandarov Şərq cəbhəsinin artilleriya rəisi vəzifəsinə gətirildi. Bu istiqamət strateji baxımdan ən həssas sahə sayılırdı. Yaponiya qoşunlarının əsas zərbə qruplaşması da məhz burada cəmləşdirilmişdi. O, müdafiə boyunca ön atəş mövqelərində yerləşərək birbaşa atəş dəstəyi, batareyalarının manevrini və atəş sektorlarının koordinasiyasını şəxsən nəzarətdə saxlayırdı.

Mehmandarov 1904-cü il oktyabrın 13-də növbəti intensiv hücum zamanı üçüncü istehkam rayonunda yerləşən komanda məntəqəsində kontuziya alır. Müasirlərin qeydlərinə görə, o, tabeliyində olan şəxsi heyətdən yüksək tələbkarlığı, şəxsi nümunə göstərməsi və döyüş şəraitində soyuqqanlılığı ilə seçilirdi. Əliağa Şıxlinski öz xatirələrində onun qorxmazlığını xüsusi vurğulayaraq yazırdı ki, şiddətli artilleriya və atıcı silah atəşi altında belə Mehmandarov mövqeləri tərk etmir, mərmi partlayışına məhəl qoymadan idarəetməni davam etdirirdi. Altıdüyməlik mərminin yaxınlığında partlaması nəticəsində palçıq içində qalsa da, o, sakit şəkildə paltosunu təmizləyərək əmrlərini verməyə davam etmişdi. Bu epizod onun psixoloji dayanıqlığının və komanda idarəetmə qabiliyyətinin aydın göstəricisi idi.

Port-Arturun müdafiəsində göstərdiyi şücaətə görə, Mehmandarov 1904-cü il oktyabrın 22-də general-mayor rütbəsinə yüksəldildi və 4-cü dərəcəli Müqəddəs Georgi ordeni ilə təltif olundu. Həmin ilin dekabr ayında vəziyyət daha da ağırlaşdı. Yapon qoşunları bir neçə əsas fortu ələ keçirdi, ikinci ağır zərbə zamanı quru müdafiəsinin təşkilatçısı general Roman Kondratenko həlak oldu. Onun yerinə general Fok təyin edildi. Bu əməliyyatdan on altı gün sonra strateji əhəmiyyətli Drakonovıy Xrebet yüksəkliyi düşmənin nəzarətinə keçdi. Qalanın komendantı general Stessel hərbi şura çağıraraq təslim qərarını müzakirəyə çıxardı. General-mayor Səməd bəy Mehmandarov bir qrup zabitlə birlikdə təslimə qəti etiraz etdi və müdafiəni davam etdirmək imkanlarının hələ tükənmədiyini bildirdi. Buna baxmayaraq, 1904-cü il dekabrın 20-də qala təslim edildi və qarnizon əsir götürüldü.

Yapon komandanlığı general və zabitlərə döyüş əməliyyatlarında iştirak etməmək şərti ilə vətənə qayıtmağı təklif etdi. Bir çoxları bu şərti qəbul etsə də, Mehmandarov həmin təklifi rədd edərək əsgərlərlə birlikdə əsirlik taleyini bölüşməyi üstün tutdu. O, 1904-cü il dekabrın 23-dən 1905-ci il noyabrın 18-dək Naqoyada əsirlikdə saxlanıldı. 1905-ci il yanvarın 4-də isə döyüş xidmətlərinə görə 1-ci dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeni ilə təltif olundu. 1905-ci il noyabrın 20-də Vladivostoka qayıtdı və əsirlikdə keçirdiyi müddət xidmət stajına daxil edildi.

Müharibədən sonra Mehmandarov 1905-ci il dekabrın 13-də 75-ci artilleriya briqadasının, daha sonra yenidən 7-ci Şərqi Sibir atıcı artilleriya briqadasının komandiri təyin olundu. 1906-cı ildə Port-Artur üzrə təltiflərin yenidən baxılması komissiyasının işində iştirak etmək üçün Sankt-Peterburqa ezam edildi. 1906-1907-ci illərdə 7-ci Şərqi Sibir piyada diviziyasının komandiri və 3-cü Sibir ordu korpusunun artilleriya rəisi vəzifələrini icra edən Mehmandarov 1907-ci il iyulun 15-də isə bu vəzifəyə rəsmi təsdiq olundu.

Mehmandarov 1908-ci il iyulun 13-də xidmətdə fərqləndiyinə görə general-leytenant rütbəsinə yüksəldildi. O, 1910-cu il mayın 24-də 1-ci Qafqaz ordu korpusunun artilleriya inspektoru təyin edilmiş və bir neçə dəfə korpus komandiri vəzifəsini müvəqqəti icra etmişdir. 1911-ci il dekabrın 6-da 1-ci dərəcəli Müqəddəs Anna ordeni ilə təltif olunan Mehmandarov 1913-cü il dekabrın 31-də 3-cü Qafqaz ordu korpusunun tərkibində 21-ci piyada diviziyasının komandiri vəzifəsinə təyin edildi.

Birinci Dünya müharibəsi başlanarkən general-leytenant Səməd bəy Mehmandarov Varşava Hərbi Dairəsinə köçürülmüş 3-cü Qafqaz ordu korpusunun tərkibində 21-ci piyada diviziyasına komandanlıq edirdi. Bu diviziya Rusiya İmperator Ordusunun döyüş qabiliyyətinə görə seçilən birləşmələrindən hesab olunurdu. Xüsusilə 81-ci Abşeron və 83-cü Samur piyada alayları yüksək manevr qabiliyyəti, intizamı və hücum əməliyyatlarında fəallığı ilə fərqlənirdi.

1914-cü il sentyabrın 27-dən 29-dək döyüşlərdə Visla istiqamətində aparılan əməliyyatlar zamanı Mehmandarovun diviziyası Kozenitse rayonunda çayın çətin keçilən hissəsində intensiv atəş altında körpübaşı yaratmağa nail oldu. Onun rəhbərliyi altında 2-ci briqada Vislanın sol sahilində üç gün ərzində arxa təminat və birbaşa dəstəkdən təcrid olunmuş vəziyyətdə müdafiə olunaraq Alman Qvardiya Korpusunun ardıcıl hücumlarını dəf etdi və süngü həmləleri ilə əks-hücuma keçərək düşmənin irəliləyişini dayandırdı. Bu əməliyyata görə Mehmandarov 3-cü dərəcəli Müqəddəs Georgi ordeni ilə təltif olundu.

1914-cü il dekabrın 11-də o, 2-ci Qafqaz ordu korpusunun komandiri təyin edildi. 21-ci piyada diviziyasına ünvanladığı vida əmri onun komandanlıq üslubunu və şəxsi heyətə münasibətini aydın göstərirdi. O, 11 ay - xüsusilə son beş ay döyüş şəraitində - diviziyaya rəhbərlik etdiyini vurğulayaraq, bu müddətdə şəxsi heyətin döyüş keyfiyyətlərini yaxından tanıdığını və diviziyanın şərəfli ad qazandığını qeyd edirdi.

Alman qoşunlarının genişmiqyaslı hücumu zamanı, bir sıra rus birləşmələrinin geri çəkildiyi kritik məqamda Mehmandarovun diviziyası əks-hücuma keçdi. Telefon rabitəsi ilə vəziyyət barədə soruşulduqda onun "Vəziyyət ağırdır. Hücuma keçirəm!" cavabı operativ qərarvermə və təşəbbüs nümayişinin göstəricisi idi. Üç günlük intensiv döyüşlərdən sonra diviziya İvanqorod istiqamətində irəliləyərək alman qüvvələrinə ciddi zərbə vurdu. Bu əməliyyat alman generalı Makenzenin sürətli irəliləyiş planını pozdu və iki rus ordusunun mühasirəyə düşməsi təhlükəsini aradan qaldırdı.

Həmin dövrdə Ali Baş Komandanın yanında səhra artilleriyası üzrə xüsusi tapşırıqlar generalı vəzifəsini icra edən Əliağa Şıxlinski qərb cəbhəsində ağır səhra toplarının tətbiqini yoxlayarkən qeyd edirdi ki, yalnız Mehmandarovun korpusunda bu yeni silah növünün taktiki imkanları düzgün qiymətləndirilmiş və atəş mövqeləri operativ vəziyyətə uyğun seçilmişdir. Bu, birbaşa Mehmandarovun artilleriya sahəsindəki peşəkarlığının nəticəsi idi.

O, 1915-ci il yanvarın 2-də 2-ci dərəcəli qılınclı Müqəddəs Vladimir ordeni ilə, fevralda 14-də isə brilyantlarla bəzədilmiş Georgi silahı ilə təltif olundu. Təltif sənədində qeyd edilirdi ki, 1914-cü il 9-dan 13-dək İvanqorod yaxınlığında alman qoşunlarını təqib edərkən və Poliçno-Boquçinski meşəsində ruslardan sayca üstün Avstriya qüvvələri ilə toqquşma zamanı Mehmandarov şəxsi nümunə göstərərək cinahın mühasirəyə alınmasının qarşısını almış, süngü həmlələri və qətiyyətli hücumlarla düşməni geri çəkilməyə məcbur etmişdir. Həmin döyüşlərdə çoxlu sayda əsir və hərbi texnika ələ keçirilmişdi.

1915-ci il martın 22-də Səməd bəy Mehmandarov artilleriya generalı rütbəsinə yüksəldildi. Bu rütbə Birinci Dünya müharibəsi dövründə son dərəcə nadir hallarda verilirdi və cəmi səkkiz nəfərə nəsib olmuşdu. Onun rəhbərlik etdiyi 2-ci Qafqaz ordu korpusu Prasnış, San, Xolm, Vilnüs və Svençyanı istiqamətlərində ən ağır döyüşlərdə iştirak etdi. Korpus iki əlavə piyada diviziyası ilə gücləndirildikdən sonra əməliyyat birləşməsi qeyri-rəsmi olaraq "Mehmandarovun qrupu" adlandırılmağa başladı.

Qrup qoşunlarına ünvanladığı əmrlərdə Mehmandarov komandan heyətindən möhkəm iradə, təşəbbüskarlıq, çeviklik və düşünülmüş idarəçilik tələb edir, müdafiə sahələrinin son imkanadək saxlanılmasını, nizam-intizamın qorunmasını və komandirlərin ön xəttlə daimi təmasda olmasını tapşırırdı. Onun üçün döyüşün taleyini yalnız texnika deyil, intizam və komandanlıq iradəsi həll edirdi.

1915-ci il aprelin 9-da o, qılıncla birlikdə Ağ Qartal ordeni, oktyabrın 15-də isə qılınclı Müqəddəs Aleksandr Nevski ordeni ilə təltif edildi. Müharibə boyu onun korpusu bir dənə də olsun artilleriya qurğusunu düşmənə təhvil vermədi. Həmin il Mehmandarov həmçinin Böyük Britaniya, Fransa və Ruminiyanın ali hərbi ordenlərinə layiq görüldü.

Mayor Hacıağa İbrahimbəylinin yazdığı kimi, Mehmandarov müharibə illərində ədalətli və prinsipial komandir kimi tanınır, dürüst və namuslu zabitləri müdafiə edir, intizamsızlığa isə güzəşt etmirdi. Rəsmi hərbi akademiya təhsili almamasına baxmayaraq, yalnız bacarığı, zəhməti, döyüşlərdə göstərdiyi şücaət və hərbi idarəetmə məharəti sayəsində artilleriya generalı kimi yüksək rütbəyə yüksəlmişdi. Bu fakt onun istedadının və peşəkarlığının ən bariz göstəricisidir.

(ardı var)

Gülşən HÜSEYNOVA
AHTM-in əməkdaşı,
ADMİU-nin müəllimi